

VALLIS FECUNDA

Paisatges de Vallfogona de Riucorb

Domènec Corbella i Llobet

Pòrtic de Josep Vallverdú

ÍNDEX

11	Pòrtic. <i>Vallfogona al cor</i> , per Josep Vallverdú
17	Introducció
20	Mapa topogràfic
23	I. <i>Petra</i> . Fonaments i elements de construcció
39	II. <i>Aqua</i> . Símbol de fecunditat i misteri
51	III. <i>Agri</i> . L'aliment de la terra
63	IV. <i>Arbores</i> . Un valor estètic protegit per la llei
77	V. <i>Itinera</i> . Camins i dreceres
89	VI. <i>Vallis</i> . Fecunditat i placidesa
101	VII. <i>Balnea</i> . L'oasi de la vall del Corb
117	Bibliografia

Les corbes de la carretera
que donen entrada a la vall del Corb,
a l'indret del Balneari de Vallfogona.
Estiu del 2016.

Resseguint ametllers pel camí del cap de Coll. Estiu del 2015.

Camps segats del cap de Cans. Estiu del 2015.

PÒRTIC

Vallfogona al cor

Hom s'ha acostumat a parlar de la vall del Corb com d'una unitat. Si prenem la vall com protagonitzada pel riu, l'esquema no és vàlid, perquè, com ja sabem, aquest riu és una via d'aigua visible només en la seva part alta, on la conca dibuixa clarament la V típica de les valls tancades, amb noms bells de vells llocs: Rauric, Savallà, Llorac, Vallfogona, Guimerà, Ciutadilla, Nalec, Rocafort, Sant Martí, Maldà, Belianes... Al sector est, els Comalats tenen un paper determinant en el disseny, i ja hem vist també que és on Vallfogona apareix. Depassats uns quants pobles més, sembla com si el riu perdés importància, justament perquè bastant de pressa desapareix la companyia dels tossals a banda i banda. Els tossals s'allunyen amb un mandrós adeu, i això coincideix amb la minva de l'aigua i la menudesa del cabal davant la immensa plana.

A Sant Martí es va morir,
a Maldà el van enterrar,
a Belianes toquen campanes...

POPULAR

[...]
I a Belianes es fon
com ho fan totes les coses
d'aquest món.

MOSSÈN RAMON BERGADÀ

Ara es diluirà en l'Urgell i, girat cap al nord, baixarà a cotes més profundes, sota les graveres, seguint les diferents capes freàtiques del terreny, topant amb daus d'argila i sobresortint ara i adés, confós de vegades amb les sèquies i els braçals, als termes de Bellpuig i Castellnou de Seana, fregant Golmés, el Poal, Linyola i Vilanova de la Barca, on cau al Segre per la riba esquerra. Això ha estat el Corb.

El paisatge que ens ofereix el riu en la seva part alta —els vorals de Vallfogona— té una dicotomia definida, impactant: la riba esquerra és obaga, la dreta és solana. I això determina dues menes de claror; dues perspectives, també. Pensem que som a ple secà; consegüentment, si bé per la riba esquerra, des dels alts fins arribar quasi al nivell del riu, les pinedes de vermell i blanc i les rouredes que es constituïen en bosc deixen pas a una rica arbreda de ribera, en canvi per la dreta només hi ha vegetació arbrada allí on al cabal del riu s'afegeixen fonts i aquífers subterranis. La resta és molt pobra. Això comença a veure's a Guimerà mateix, pocs quilòmetres més avall del molí de la Cadena. Cal dir que a l'altura de Vallfogona el riu sempre porta aigua, a temporades fent amplexos tolls que el mossèn poeta magnificava en collita piscícola.

El molí de la Cadena, on el riu s'enriqueix de cabal perquè rep les aigües del Seniol, tanca per ponent la zona més rica en vegetació de tota la vall, que comença a l'est, al Balneari, i comprèn, doncs, també el poble. El Balneari, que els anys anteriors a la Guerra Civil tingué una gran vitalitat, establert com fou a la primeria del segle xx, és un indret ric en aigües, amb meners de mineralització variada que són aprofitats per al tractament d'afeccions diverses. A banda d'això, la dolcesa del clima, frescal a l'estiu, el fa apte per a unes simples vacances. La vegetació natural del marc del Balneari fou incrementada amb un intel·ligent enjardinament que deixà el riu al bell mig, amb pontets que el creuen. És des d'aquesta latitud que, riu avall, la humitat del lloc permet vegetació arbrada a banda i banda; així s'arriba a Vallfogona, la *Vallis Fecunda* de què parla Domènec Corbella. Quasi sense solució de continuïtat, toquem les cases del poble.

Vallfogona ens saluda a moltes cantonades amb plaques ceràmiques que reproduïxen dècimes o cobles de mossèn Francesc Vicent Garcia, rector de Vallfogona, el fill il·lustre, adoptiu al capdavall, de la població —cent veïns mal comptats—, on va exercir el sacerdoci tota la seva curta vida, durant la transició entre els segles XVI i XVII, època de substitució del Renaixement i entrada tumultuosa del Barroc. És un poble de pedra, com tots els fills dels Comalats, on, com molt bé descriu Corbella, la pedra calcària no sempre cal arrencar-la de grans blocs, sinó que aquesta forma gegantina alterna amb una curiosa estructura llescada que facilita la utilització del material per a desenes de solucions arquitectòniques, ja siguin castells o cabanes de pedra, i és sobretot indispensable per als preciosos marges de pedra seca, que permeteren fer dels pendissos parades esglaonades per a oliverars o feixes de cereal. L'ull de Domènec Corbella, avesat als espais naturals i a la creació d'espais, ens demana també que fem atenció a les pedres i els blocs irregulars caiguts a la bona de Déu i escampats pels indrets més inesperats, autèntiques escultures naturals, monuments involuntaris, bellíssims fills de l'atzar.

D'una manera sumària, podríem definir Vallfogona com formada per diversos carrers costeruts perpendiculars al riu, el qual només la carretera separa de les primeres cases, i altres carrers, menys en nombre, paral·lels al curs d'aigua. La part alta comprèn el castell i l'església, més la rectoria, altres edificacions de volum i una plaça gran, allargada, i a la part baixa de vegades el temps ha dibuixat alguna altra placeta. Diré, per concloure el focus sobre la població, que té elegància, és compacta, la pedra s'ennobleix per l'encert amb què s'ha treballat en bastir els edificis d'habitatges o consolidar els de temps pretèrits. Tot això i més us ho dirà Domènec Corbella si el preneu per guia expert, perquè us parlarà amb el cor, perquè és de Vallfogona i hi té la casa, i els ulls i l'esperit seduïts.

Però aquest llibre no és una guia de Vallfogona, sinó una exaltació del paisatge pròpiament dit. Aquest cop, Corbella ha agafat la màquina de fotografiar i ha sortit, amb el disparador a punt, amb l'ànima lleugera d'un rossinyol a cercar la melodia dels arbres,

Anunci de la primavera al cap de Cans.
2016.

amb els ulls d'un falcó a foradar la boira, amb l'esperit del fill abrandat a descobrir les mil llums de mil dies, a reposar en un marge de molsa i rovell, a atrapar el grumoll del terròs humit, la ferida encesa d'un rostoll al sol, les ombres de la llegenda del bosc, la dansa de l'herba llarga de la primavera, el secret endevinat entre els tanys del quasi manglar de les tolles del Corb, a copsar la remor inquieta de la marinada, que fa estremir la campana, i el poema inacabat d'unes ruïnes en la llunyania. Aquesta simfonia romàntica que el paisatge ens descabdella cada dia i que no sabríem definir ni reproduir. Pintor, escultor, ceramista, fotògraf, sempre creador, líric i delicat.

Els qui hem viscut a la vall alta del Corb sabem que tothora és bella, que cada matí sembla la primera entitat de la natura que es desperta, quan el rosa dels pètals de l'alba és trencadís; que a les tardes, curtes o llargues, aquest paisatge ens corprèn i ens subjuga, amb tots els densos moradencs i els llangorosos grocs lentament engolits per un mantell quasi intangible de tremolor lumínica, mentre avança, lenta, la processó dels foscants.

JOSEP VALLVERDÚ

INTRODUCCIÓ

Confuci va dir: «L'home de cor s'encanta amb la muntanya; l'home d'intel·ligència gaudeix de l'aigua». D'aquesta afirmació primordial va néixer una concepció molt específica de la relació entre l'home i la natura.

CHENG, 2005: 237

Vallfogona de Riucorb es troba entremig de l'altiplà de la Segarra i la Conca de Barberà, comarca tradicionalment anomenada la Baixa Segarra i situada a la part més meridional de la demarcació de Tarragona. El poble és envoltat per un territori eixut, de vegetació austera, però, així i tot, la natura hi prolifera si se sap cultivar, com es va fer en els orígens en el Balneari, que va esdevenir un veritable oasi admirat per la singularitat i l'especificitat dels arbres del seu jardí, que conformen un autèntic microcosmos i un enclavament important de reserva d'espècies vegetals i animals del territori.

En un temps no gaire llunyà —final del segle XIX i principi del XX—, aquesta zona es coneixia com la vall de les Papallones per l'abundància d'espècies d'aquest insecte i per llur grandària. D'aleshores ençà, les tècniques productives del camp han utilitzat productes certament nocius per a algunes espècies d'animals i plantes, de manera que probablement la natura no mostra la vitalitat de temps enrere, però sortosament la seva capacitat de regeneració és indubtable.

El paisatge de Vallfogona de Riucorb es caracteritza per una configuració física determinada pel contrast o la dualitat secà/humit: per una banda hi ha l'orografia del seu terreny, rodejat de comalades escalonades de cultius de secà, en especial la vessant solana, encarada a migjorn, per bé que obaga en la vessant nord; no obstant això, la puixança d'aigua en el seu subsòl assaona algunes espècies d'arbres, en particular de ribera, a la

Camí que delimita dos cultius de cereals al puig dels Penjats. Estiu del 2016.

part més fonda de la vall del riu Corb, que certament fa fecunda gràcies al seguit de fonts que la reguen i vivifiquen i que es visualitza per mitjà d'una frondositat en constant mutació i desenvolupament. En aquest sentit, no és gens estrany que algun intel·lectual, com ara Josep Vallverdú, hagi glosat la singular poètica romàntica que traspuja el paisatge de la vall alta del Corb. Mitjançant el reportatge fotogràfic que ens acompanya, volem destacar les diferents nocions estètiques que pensem que encaixen en aquest esperit romàntic que us dèiem. El paisatge rocós i pedestre de migjorn; l'escalonat paisatge aturonat; les feixes sostingudes amb pedra seca; les formes difuminades i esvaïdes per la boira; la natura fluïda i canviant del paisatge de ribera; el misteriós verd profund de les obagues del Corb; les ramificacions arbòries que clamen i ens fan sentir la seva veu; els arbres més despallats o gebrats en els rigorosos hiverns, són algunes nocions estètiques que ens fan reviure sentiments pròpiament romàntics, com l'absència, l'evasió, l'infinit, la solitud o la melangia.

Aquest llibre que teniu a les mans té diferents objectius: en primer lloc, mostrar a través de la fotografia, amb una finalitat documental però alhora artística, el valor estètic que es desprèn de cada motiu del paisatge propi i singular del terme de Vallfogona, tot posant en relleu la riquesa de la vida natural, salvatge i feréstega, així com la de la que ha estat modelada segons els cultius en sintonia amb el pas del temps. Una cosa és veure o contemplar el paisatge directament i una altra, poder-lo reviure revisat o analitzat a través de la imatge per tal de testimoniar el seu valor patrimonial i poder-ne prendre la deguda consciència. La metodologia emprada a partir del treball de camp s'orienta en dos eixos principals: el del paisatge segons els itineraris marcats pels camins rurals del terme que en recorren la trencada orografia, i el de les variacions de la natura i el paisatge que la climatologia i el pas del temps ens van descobrint.

El llibre s'estructura en set apartats: *Petra, Aqua, Agri, Arbores, Itinera, Vallis i Balnea*, en els quals hem intentat seleccionar les imatges més representatives dels elements te-

màtics que els conformen. Som conscients que no hem esgotat ni hem pogut abordar la totalitat d'elements del paisatge. Sigui com sigui, pensem que hem aconseguit tractar a bastament el patrimoni natural i paisatgístic d'acord amb els apartats esmentats, dels quals es desprenen aspectes topogràfics, cromàtics, morfològics, gràfics i de textura, tot passant de la primavera a l'estiu, la tardor i l'hivern.

Voldria donar les gràcies a totes les persones que han intervingut directament o indirectament en la gestació del llibre, com l'Àlvar Pardos i la Laura Pinet, que m'han acompanyat en aquest viatge; al Josep M. Pagès, que m'ha facilitat la mobilitat pel territori; a l'Anna Gassull, que m'ha ajudat a localitzar algunes parts del terme; al Ramon Esplugues, que m'ha ajudat a identificar alguns cultius; a l'Alba Bosch pel seu suport tècnic; al fotògraf Mariano Zuzunaga pels seus consells conceptuals; al Santi Mañosa, director del Departament de Biologia Evolutiva, Ecologia i Ciències Ambientals de la Universitat de Barcelona, pel seu suport científic; a Edicions de la Universitat de Barcelona per la cura que ha posat en l'edició del llibre, i finalment a la Fundació Sant Joaquim per haver fet possible la publicació, així com a l'alcalde de Vallfogona, Francesc Llobet, per la seva col·laboració.

MAPA TOPOGRÀFIC

The map shows the Vallfogona de Riucorb area, featuring the Serra del Martí and the Vallfogona de Riucorb. Key locations include Vallfogona de Riucorb, Segura, Passanant, and various smaller settlements and hamlets. The map includes contour lines, rivers (Riu Corb, Riu Seniol), and a pink line highlighting the Serra del Martí.

La vila de Vallfogona de Riucorb a la ves-
sant esquerra del riu, tot mirant a ponent
amb la boirina de tardor. 2016.